

Nytt Norsk Tidsskrift, 3/2021, Årg. 38, 252-259.

Typologimakerens redskaper¹

Stein Rokkan 100 år

Lars Mjøset lars.mjuset@sosgeo.uio.no

Professor, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo

[252] Stein Rokkan – som ville fylt 100 år 4. juli i år – feires for sin innsats som forsker og entreprenør innen politisk sosiologi og statsvitenskap. Han var en avgjørende drivkraft ved etableringen av internasjonale foreninger, konsortier og UNESCO-komiteer som fremmet samfunnsforskning globalt. Han ga mange viktige bidrag til valgforskningen. Men på et sentralt punkt mislyktes han. Han klarte ikke å skape interesse for sitt store og ambisiøse hovedprosjekt, forsøket på å forklare den politisk institusjonelle variasjonen mellom de vesteuropeiske statene: hans Europaprojekt.

Det var skjebnesvangert. Prosjektet var ambisiøst, og Rokkans helse skrantet. Da han i 1977, svekket etter sitt andre hjerteinfarkt, søkte German Marshall Fund om forskningsmidler, innrømmet han å ha vært så «overdrevent opptatt av å organisere rammer og infrastruktur for forskning» at han klart hadde nedprioritert sitt «personlige forskningsarbeid» (Rokkan 1977: 28). Året før skrev han at det var «lite trolig at en enkelt forsker kan sikre avgjørende utvikling» av Europaprojektet, og understreket hvor viktig det var at hans «systematiserings- og skjematiseringsbestrebelse ble tatt på alvor av vanlige, nasjonalt orienterte historikere og samfunnsforskere med kompetanse i datanalyse» (Rokkan 1981: 71, 93).

Men dette skjedde i liten grad. Rokkan skrev og publiserte sammen med en rekke ledende statsvitere og sosiologer, men det var ikke mange av disse som i sine øvrige arbeider viste til Rokkans makrohistoriske hovedprosjekt. Det samme gjaldt de aller

---

¹ Merk! Denne artikkelen publiseres sammen med min oversettelse av Rokkans foredrag "En familie modeller for europeisk sammenliknende historie" (1976). Siden artikkelen har en rekke kryssreferanser til dette foredraget og de figurene det inneholder, har jeg lagt til foredraget nedenfor som appendiks.

fleste av Rokkans studenter og yngre medarbeidere, både i Norge, Norden og internasjonalt. De viet seg til mer begrensede analyseoppgaver.

Nå ble ikke Rokkan glemt. Hans forskning om konfliktlinjer og valgsystemer siteres ennå i dagens valgforskning. Knappe ti år før han døde i 1979, ga han selv ut en samling av sine viktigste artikler til da: *Citizens, Elections, Parties* (Rokkan 1970a). Forskernes videreføring av Rokkan har nesten utelukkende dreiet seg om funn og begreper som var rapportert der (noen unntak er Tilly 1984, Aarebrot og Berglund 1995; Kommisrud 1992, 2009). Men da Rokkan arbeidet videre med Europaprojektet etter 1970-utgivelsen, gjorde han viktige teoretiske og metodiske justeringer. Siden få forskere fulgte opp Rokkans hovedprosjekt på 1970-tallet har disse endringene ikke vært viet særlig oppmerksomhet. Ved denne hundreårsmarkeringen er det på sin plass å løfte disse fram.

November/desember 1976 – et notat og et foredrag

[253] Midt på 1970-tallet fattet Rokkan interesse for en ny generasjon makrohistorikere (Wallerstein 1974; Anderson 1974). Han bestemte seg for å arrangere et kollokvium om dette i Italia i november 1976. Han inviterte en rekke europeiske og amerikanske historikere, inkludert unge elever av Fernand Braudel (anført av Braudel selv) og en gruppe yngre engelske og amerikanske nymarxister. Han la selv fram notatet «A geoeconomic-geopolitical model of sources of variations across the territories of Western Europe». Men ikke engang disse forskerne viste særlig interesse for å følge opp Rokkans prosjekt.

Etter kollokviet dro Rokkan til Paris, der han den 4. desember 1976 foreleste på et heldagsseminar arrangert av Den franske statsviterforeningen. Fransk hadde vært hans første universitetsfag, og fransk manus til forelesningen finnes i hans arkiv. Etter Rokkans død sommeren 1979 oversatte Rokkans nære medarbeider, den tyske sosiologen Peter Flora, dette foredraget til tysk under tittelen «en modellfamilie for Europas sammenliknende historie» (Rokkan 1980). Flora påpekte at siden foredraget var lagt opp som en intellektuell biografi, var det antakelig den beste introduksjon Rokkan noen gang hadde gitt til sitt livsverk. Det populariserer også hovedpunkter i

Rokkans notat til kollokviet i Italia. Før foredraget nå publiseres på norsk, har det ikke vært tilgjengelig på noe annet språk enn tysk.

Notatet ble publisert på engelsk, men først etter Rokkans død. Samme tekst kom faktisk ut som to artikler (begge med tittelen fra 1976 som undertittel): «The Conditions of Fascist Victory» (Hagtvet og Rokkan 1980) og «Territories, Nations, Parties» (Rokkan 1981). Bare innledningen, samt et og annet avsnitt, er forskjellig i de to utgavene.

Da helsetilstanden forverret seg i 1977, avviklet Rokkan all undervisning, avsluttet sideprosjekter og nesten all organisasjonsaktivitet. Fra sykesengen våren 1979 la han planer for bruken av bevilgningen fra German Marshall Fund. Alt var klart for en ny giv med mer konsentrert forskningsinnsats enn Rokkan vel noen gang hadde hatt muligheten til på Europaprojektet. Men han døde før han kom i gang, 58 år gammel.

Notatet og foredraget fra 1976 er altså Rokkans aller siste i rekken av forsøk på å utvikle et sett av modeller for makrohistoriske sammenlikninger av vesteuropeisk statsutvikling. Lenger kom han ikke. Her la han for første gang fram sitt grunnskjema (figur 3 i foredraget) og viste hvordan det utgjør grunnlaget for hans mer velkjente «begrepskart over Vest-Europa» (figur 2 i foredraget). [254]

Dokumentasjonen av Rokkans hovedprosjekt

Både på engelsk og norsk er Europaprojektets teoretiske og metodiske rammeverk dokumentert på en måte som gjør det vanskelig å forstå betydningen av Rokkans siste revisjoner i foredraget og notatet fra 1976. Publiseringen av foredraget i norsk oversettelse og en avklaring av dets forhold til notatet fra 1976 kan bidra til å bote på dette problemet.

I det norske utvalget – *Stat, nasjon, klasse* – inneholder kapittel 9 begrepskartet (Rokkan 1987: 240). Grunnskjemaet fra 1976 er ikke med i noe kapittel. Det er bare presentert på norsk i en artikkel der Peter Flora (1992) gjennomgår Rokkans makrohistoriske modeller. Til Rokkans hundreårsdag publiseres her altså for første

gang på norsk en presentasjon av grunnskjemaet skrevet av Rokkan selv (se s. 244–245 i dette nummeret).

Floras (1992) artikkel er en tidlig versjon av hans lange innledningskapittel i utgivelsen av Rokkans (1999) samlede arbeider fra 1970-tallet: *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe*, utgitt tjue år etter Rokkans død. Flora har her, i samråd med to andre av Rokkans nære medarbeidere (Stein Kuhnle og Derek Urwin), klippet sammen artiklene fra Europaprojektet til noe som likner et sammenhengende bokmanus. Dette var et uheldig valg som gjør det vanskelig å følge Rokkans læreprosess gjennom 1970-tallet. Utgivelsen begynner med Rokkans tekster fra tidlig 1970-tall, fortsetter med utdrag fra hans aller siste tekster, og slutter med analyser skrevet sent på 1960-tallet.

I foredraget som publiseres i dette nummeret av *Nytt Norsk Tidsskrift*, gjør Rokkan det imidlertid klart at han i mange tilfeller var misfornøyd med modellene han utviklet i de tidligere analysene. Det tyder på at man forstår Rokkans hovedprosjekt best om man følger veien fra de tidligste analysene av partisystemene år for år gjennom de senere og mer omfattende analysene av rettighetsutvikling, partisystemer og systemstabilitet. I foredraget tar Rokkan selv oss med på den veien.

Flora (innledning til Rokkan 1999: 56–61) setter opp en liste på åtte elementer i Rokkans modellbygging. Han betrakter dem som likestilte elementer, uavhengig av når Rokkan lanserte dem. Men i Rokkans egen presentasjon av prosjektet i 1976 legges hovedvekten på grunnskjemaet (figur 3) og begrepskartet (figur 2). Rokkan nevner bare et av Floras øvrige elementer (dette elementet er satt opp som figur 1 i Rokkans foredrag). De resterende fem nevnes ikke i det hele tatt. Det tyder på at Floras likestilling av de åtte elementene er villedende. Snarere var det slik at grunnskjemaet fra 1976 gjorde flere av de andre elementene mindre viktige for Rokkan. Det gjaldt særlig de teoretiske elementene. [255]

Teoretiske og empiriske modeller

Rokkans Europaprojekt skulle bidra til å forstå de store variasjonene mellom de politiske systemene som utviklet seg i Vest-Europa etter demokratiets gjennombrudd tidlig på 1900-tallet. For å forstå Rokkans læreprosess må vi skille mellom teoretiske og empiriske modeller. *Teoretiske modeller* anvender tankefigurer, forbilder fra andre vitenskapelige disipliner (ofte naturvitenskap) eller en formell matematisk modell som utgangspunkt for å utlede påstander som undersøkes empirisk. Rokkan hadde siden tidlig på 1960-tallet prøvd å tenke på politiske konfliktlinjer i lys av krysningen mellom to akser: sentrum/periferi og økonomi/kultur (figur 1 i foredraget). Han styrte unna de mange matematiske modellene som økonomene brukte, men i diverse publikasjoner mellom 1965 og 1974 arbeidet han mye med verbalt formulerte teoretiske modeller hentet fra sosiologen Talcott Parsons og økonomen Albert Hirschman.

Empiriske modeller, derimot, utvikles gjennom arbeidet med empirisk materiale. Rokkans arbeid med teoretiske elementer skjedde alltid i samspill med empirisk forskning. I foredraget omtaler Rokkan sin forskningsprosess som «en uavbrutt dialektisk konfrontasjon mellom generative forklaringsforsøk og harde, nådeløse historiske og sosiologiske data» (se s. 237 ovenfor). Teorielementene var ideer han trakk inn *ovenfra*, samtidig som han på grunnlag av sitt arbeid med historisk-institusjonelle data brakte empiriske mønstre inn *nedenfra*. Slik pendling mellom empirisk evidens og teoretiske ideer genererer *analytiske rammeverk* (Ragin 1994: 87 ff.). Rokkans læreprosess gjennom Europaprojektet tok form av en syklisk veksling mellom empiri og teori. Teori, som den pragmatistiske filosofien lærer oss, bør oppfattes som en prosess.

Over tid skjedde det en dreining. Tidlig på 1970-tallet satte han opp sin mest komplekse og utilgjengelige teoretiske modell (Rokkan 1987: 350–353), et forsøk på å kombinere Parsons og Hirschman. Samtidig satte han opp sitt første begrepskart. Men han klarte ikke å vise at begrepskartet fulgte av den teoretiske modellen (Rokkan 1987: 358–359). Etter dette mislykte teoretiske klimakset la han stadig mer vekt på å utnytte de empiriske mønstrene han utviklet nedenfra. Hans forståelse av teori endret

seg. Han ristet av seg troen på at arbeidet med formelle teoretiske modeller ville gi ham visshet om hvilke variabler han trengte i sine empiriske analyser.

Foredraget fra 1976 nevner verken Parsons eller Hirschman. Rokkan påpeker at han ikke er kommet fram til noen «ferdig teoretisk konstruksjon» (s. 237 ovenfor). Hans opprinnelige «tankekors» – sentrum/periferi, økonomi/kultur (figur 1) – er omformet til sorteringskriterium for variablene i grunnskjemaet (økonomi, territorium, kultur, se figur 3). Alle teoretiske modeller er således borte. «Teoretisk» nevnes bare tre ganger i foredraget, mens «forklare» eller «forklaring» derimot forekommer omtrent på hver side. [256]

Flora har imidlertid tre Parsons/Hirschman-inspirerte teoretiske elementer blant de åtte han anser som sentrale for Rokkans tilnærming. Ut fra 1976-foredraget og notatet kan vi alternativt konkludere med at Rokkan midt på 1970-tallet ikke lenger så sin forskning tjent med generelle teoretiske paradigmer. Notatet fra 1976 inneholder bare mer nyanserte *empiriske* modeller. Rokkan introduserte der fire redskaper som han tidligere ikke hadde skilt klart mellom.

To av disse var sorteringsskjemaer som ordnet Rokkans grunnleggende forklaringsfaktorer eller variabler: *Grunnskjemaet* organiserte alle variabler han arbeidet med, og *sporingsskjemaer* («accounting schemes») var et utvalg av disse variablene satt opp i kombinasjon langs en tidslinje. Disse skjemaene er verken modeller eller typologier, men sorterte lister over variabler. De er redskaper som genererer typologier når man føyer inn verdier for variablene.

På det grunnlaget spesifiserte Rokkan (1981: 82–85) to slag typologiske modeller: *Begrepskart* ga oversiktsbilder bygget på kombinasjon av to til fire variabler. *Kombinasjonsskjemaer* koblet sammen flere variable over tid. Rokkan hadde lansert sitt første begrepskart i 1971, og det var dette han brukte mest. De øvrige skjemaene og empiriske modelltypene lanserte han først i notatet fra 1976. Foredraget nevner bare grunnskjemaet og begrepskartet, men de øvrige redskapene (sporing- og kombinasjonsskjemaene) er implisert i hans bemerkninger om «forklarende algoritme» og «Occams kniv» i foredraget (se s. 241 og s. 245 ovenfor).

At Rokkan mistet entusiasmen for formelle teoretiske modeller, betyr ikke at han ble talsmann for teoriløs empirisme. Men han fant at han kunne nøye seg med mellomnivåteorier eller «grounded theory», utviklet nedenfra gjennom å søke etter mønstre i det empiriske materialet. Han gjorde seg uavhengig av store paradigmer, og særlig av Parsons' abstrakte teoriverden. Hans teoretiske konklusjoner ble stadig mer kontekstualiserte, de kom stadig nærmere historiske forklaringer.

Rokkans uvante kombinasjon av variabler og kasus

To vel etablerte skiller innen samfunnsforskning går mellom variabelorientert og kasusorientert metode og makro- og mikroorientert analysenivå. Variabelorientert metode bruker statistiske analyseredskaper på store datasett. Kasusorientert metode består i feltarbeid eller beslektede teknikker som etablerer kunnskap om sosial interaksjon i spesifikke kontekster. Begge tilnæringer kan anvendes både på mikro- og makronivå.

Som Rokkan gjør rede for i foredraget, startet han sin samfunnsvitenskapelige karriere i variabelorientert valgforskning bygget på individuelle mikrodata. Da han fant ut at slike data ikke ga svar på de spørsmål han stilte, begynte han å utforske betydningen av institusjonelle forhold på makronivå. Gitt hans utgangspunkt i variabelorientert forskning kunne man tenke seg at han fortsatte med en slik tilnærming også på makronivå. Han fortsatte å omtale sine forklaringsfaktorer som variabler. Men i sitt arbeid med spesifisering av variablene beveget han seg så langt over i kasusstudienes [257] framgangsmåter at variabelorienteringen voldte ham problemer. Men han ga likevel ikke slipp på variabelbegrepet. Kanskje var det derfor selv ikke de yngre makrohistorikerne – som han ellers hadde mye til felles med – lot seg overbevise av Rokkans tilnærming. Og kanskje var det derfor Rokkan selv ikke åpent reflekterte rundt det faktum at de empiriske modellene ble en stadig viktigere kilde til teorien hans. Han merket seg ikke at forklaringsbasert teori («grounded theory») – et begrep fra det etnografiske feltarbeidets mikrososiologi – passer som hånd i hanske med det han kalte dialektikken i sin forskningsprosess.

Konklusjonen er at Rokkan tok det uvanlige skrittet fra variabelorientert mikroforskning til kasusbasert makroforskning. Han prøvde seg aldri med å studere datasett over alle verdens stater; han valgte å analysere et lite antall land i en bestemt verdensdel. Hans makroforskning var kasusorientert; den viser en sensitivitet for de singulære utfallene i hvert enkelt av de 16 store, komplekse kasusene han satte seg fore å undersøke og forklare. Rokkan var alltid entydig når han definerte målsetningen for Europaprojektet: det var å forklare *variasjonen* mellom de vesteuropeiske politiske systemene. Et slikt forskningsspørsmål forutsetter at utfall (omfang av rettigheter, partisystem, tillit til demokratiske institusjoner) i hvert enkelt kasus er interessante i seg selv. Men, mente Rokkan, det behøver slett ikke å bety at man på historikers og områdeforskeres vis skal nøye seg med isolerte studier av enkeltkasus.

Det er ikke her plass til å gi en detaljert oversikt over kombinasjonen av variabel- og kasus-orienterte elementer i Rokkans Europaprojekt. Det var en uvanlig kombinasjon den gang, og med den spesialiseringen som har funnet sted i akademisk samfunnsforskning siden den tid, er den enda mer uvanlig i dag. Rokkans elever og etterfølgere innordnet seg i det spesialiseringsmønsteret som utviklet seg, og overså de metodiske og teoretiske særtrekkene som sto så klart for Rokkan i hans mest oppdaterte versjon av Europaprojektet.

Ved 100-årsmarkeringen bør vi reise det grunnleggende spørsmålet om Rokkans kombinasjon likevel har noe for seg. Det ville i så fall bety at spesialiseringen i eksempelvis variabelorientert demokratiforskning og historiske, kasusorienterte områdestudier av politisk utvikling er en ulempe for samfunnsforskningen. Det ville også bety at det for tiden så populære programmet om å mikse metoder ikke er nok. «Mixed methods» betyr nemlig som regel at man uforandret overtar de gjengse variabelorienterte kvantitative og kasusorienterte kvalitative metodene. Rokkan utfordret derimot begge ved å sette dem i spill i forhold til hverandre.

I 1987 publiserte Charles Ragin en kvantitativ metode på kombinatorisk matematisk grunnlag (QCA – kvalitativ komparativ metode). Et av hans utgangspunkter var Rokkans forskning. Målsetningen var å utvikle en kvantitativ, empirisk metode som bedre (enn tradisjonelle statistiske regresjonsmodeller) var i stand til å få fram de

komplekse årsakskonfigurasjonene som alltid dukker opp i analyse av historisk [258] singulære utfall. Hadde Rokkan levd, ville han ha vært i fyr og flamme. Ragin (1987) fant fram til en formell matematisk modell (Boolsk algebra) som kunne automatisere de mange parvise sammenlikningene som Rokkan strevet med å utføre manuelt. Siden Ragins metode ikke bygger på sannsynlighetsregning, er den ikke sårbar for et lite antall kasus, og den kan dermed greit brukes på Rokkans 16 land.

Men QCA løser ikke hele problemet. Ragin understreker selv at en viktig kontroll på den formelle analysen er at forskeren i etterkant går tilbake til kasus. Denne kontrollen slurves det ofte med i QCA-analyser, som nå i stor grad bare diskuteres som en alternativ metode for analyse av større datasett.

En sentral vitenskapsteoretisk tvetydighet avtegner seg her. Rokkan ønsker å komme fram til den tankeøkonomisk («parsimonious») enkleste formel for de utfallene han skal forklare. Samtidig antyder han at rekonstruksjoner av den historiske utviklingen i utvalgte kasus – gjennom sammenlikning av to eller flere kasus – kan være «tester» på disse formlene. Rokkan skrev noen få slike sammenliknende studier. Den grundigste var hans analyse av de fem nordiske landenes utvikling (Rokkan 1987: kap. 9). Tidligere hadde han skrevet en skarp sammenlikning av Finland og Irland (Rokkan 1970b). Både i foredraget og notatet fra 1976 skisserer han en analyse av de fem vesteuropeiske landene der demokratiet brøt sammen og ble avløst av fascisme i mellomkrigstiden (Spania, Portugal, Italia, Østerrike og Tyskland).

Tvetydigheten blir iøynefallende når vi leser disse sammenlikningene, for de er slett ikke bare «tester» på en abstrakt sammenheng mellom variabler. Rokkan bruker både sitt begrepskart og prosessporinger basert på utvalgte variabler fra grunnskjemaet. Ved sentrale vendepunkter i den historiske utviklingen gjør han gjeldende sammenlikninger basert på sine forskjellige variabelbaserte skjemaer. Dette håndverket, evnen til å gå mellom makrovariabler og kasusbaserte spesifiseringer, trues av dagens spesialiseringsmønster i samfunnsforskningen. Rokkan må presisere hva som ligger i de verdiene han har gitt sine kasus på de forskjellige variablene. Verdiene henviser til et institusjonelt innhold. Det holder ikke bare å kode Norden inn som «protestantisk statskirke» lengst nord på aksene med katolsk motreformasjon i sør (se figur 2). Rokkan må spesifisere betydningen av reformasjonen for

nasjonaliseringen av kulturen: utviklingen av et enhetlig skolesystem, der staten og kirken var forent i sine ambisjoner om nasjonsbygging basert på folkespråket og den lutherske kristendommen. Denne analysen styrkes når Rokkan sammenlikner med den svake nasjonaliseringen av kulturen under motreformasjonens institusjonelle betingelser.

Ved slik institusjonell spesifisering erstattes det abstrakte begrepet om tankeøkonomi av et kasusbasert begrep om det samme, nemlig den mest tankeøkonomiske forklaringen på singulære institusjonelle utfall i hvert enkelt kasus, i eksemplet: statskirke og enhetsskole som sentrale institusjoner i de nordiske landenes nasjonalisering av kulturen. Disse forklaringene kunne Rokkan ikke kommet fram til på et rent historisk fortellende grunnlag. De krevde veien om variabler, forstått som typologiske skjemaer [259] (begrepskart eller kombinasjoner over tid) som muliggjør systematisk sammenliknende analyse.

Legger vi vekt på resultatene i Rokkans få, men skarpskårne sammenlikninger av par og grupper av land, er det grunn til å tro at hans uvante kombinasjon har noe for seg. Samtidig må vi ved hundreårsmarkeringen beklage at han ikke levde til han ble hundre år, for da ville vi fra hans hånd hatt et større antall slike komparativt funderte forklaringer av viktige kasus i europeisk historie.

Artikkelen er fagfellevurdert.

Referanser

- Anderson, P. (1974). *Lineages of the Absolutist State*. London: Verso.
- Flora, P. (1992). «Stein Rokkans makro-modell for politisk utvikling i Europa». I B. Hagtvet (red.), *Politikk mellom økonomi og kultur*, s. 81–134. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hagtvet, B., og S. Rokkan (1980). «The Conditions of Fascist Victory». I S. Ugelvik Larsen et al. (red.), *Who Were the Fascists?*, s. 131–152. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kommisrud, A. (1992). «Den 'seine Rokkan'». I B. Hagtvet (red.), *Politikk mellom økonomi og kultur*, s. 219–244. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

- Kommisrud, A. (2009). *Historical Sociology and Eastern European Development: A Rokkanian Approach*. Lanham: Lexington.
- Ragin, C.C. (1987). *The Comparative Method*. Berkeley: University of California Press.
- Ragin, C.C. (1994). *Constructing Social Research*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Rokkan, S. (1970a). *Citizens, Election, Parties*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, S. (1970b). «The Growth and Structuring of Mass Politics in Western Europe: Reflections of Possible Models of Explanation». *Scandinavian Political studies*, 5:65-83.
- Rokkan, S. (1976). «A Geoeconomic-Geopolitical Model of Sources of Variations across the Territories of Western Europe: Note for ISSC-MSH Symposium on Wallerstein and Anderson». Riksarkivet, Bergen, Rokkan Hc:3.
- Rokkan, S. (1977). «Extracts from Application to The German Marshall Fund». I Stein Rokkan Committee, *Stein Rokkan 1921–1979*, s. 28-45. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, S. (1980). «Eine Familie von Modellen für die vergleichende Geschichte Europas». *Zeitschrift für Soziologie*, 9(2): 118–128.
- Rokkan, S. (1981). «Territories, Nations, Parties». I R.L. Merritt og B. Russett (red.), *From National Development to Global Community: Essays in Honor of Karl W. Deutsch*, s. 70–95. London: Allen & Unwin.
- Rokkan, S. (1987). *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, S. (1999). *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe*. Redigert av Peter Flora, med Stein Kuhnle og Derek Urwin. Oxford: Oxford University Press.
- Tilly, C. (1984). *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York: Russell Sage.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World System*. New York: Academic Press.
- Aarebrot, F., og S. Berglund (1995). «Statehood, Secularization, Co-Optation: Explaining Democratic Survival in Inter-War Europe». *Historical Social Research*, 20:2 (74), 210–225.

Nytt Norsk Tidsskrift, 3/2021, Årg. 38, 237-251.

Stein Rokkan

En familie modeller for europeisk sammenliknende historie

Foredrag holdt av Stein Rokkan ved heldagsseminar organisert av Den franske statsviterforeningen, Paris, 4. Desember 1976.² Foredraget er oversatt av Lars Mjøset.

[237] Kjære kolleger. Kjære venner. Jeg vet godt hvilken ære som blir meg til del når Den Franske Statsviterforeningen inviterer meg til å holde hovedinnlegget ved denne studiedagen viet problemer innen europeisk sammenliknende politisk forskning.

Jeg har holdt nær kontakt med fransk statsvitenskap helt siden jeg tilbrakte året 1948-49 i Paris. Jeg ble kjent med Jean Meynaud – som gikk bort så altfor ung – og fattet interesse for systematisk sammenlikning. Det gleder meg at det ble mulig å organisere denne diskusjonen med mine franske kolleger. Jeg er overbevist om at jeg har mye å lære her og at kritikken fra deres side vil være til nytte når jeg utarbeider nye versjoner av mine sammenliknende forklaringskjema.

Denne studiedagen har en dobbelt hensikt. Den skal bidra til at vi bedre forstår muligheter og begrensninger ved visse modeller i sammenliknende politikk, og samtidig får vi anledning til å diskutere framskritt når det gjelder organisering av de empiriske data som disse modellene vil bli konfrontert med. I denne morgensesjonen

---

² For en oversikt over betydningen av dette foredraget i Rokkans arbeid på slutten av 1970-tallet, se Lars Mjøsets artikkel om Rokkan i dette nummeret av *Nytt Norsk Tidsskrift*. Oversettelsen er basert på Rokkans franske manus (Riksarkivet, Bergen), som ikke har noen tittel. Der det er uklarerheter, er Floras tyske oversettelse ("Eine Familie von Modellen für die vergleichende Geschichte Europas", *Zeitschrift für Soziologie*, 9(2), 1980, 118-128) konsultert. Foredraget er gitt samme tittel som Flora ga på sin oversettelse. Litteraturreferansene til Rokkans engelskspråklige artikler er overtatt fra Flora. Referanser til den norske utgaven (*Stat, nasjon, klasse*, 1987) er lagt til der det er relevant. Når det gjelder grunnmodellen (figur 3) og begrepskartet (figur 2), er disse noe utvidet i 1981-utgaven (sammenliknet med Rokkans manus fra 1976), og disse er benyttet her. (Referansen til Rokkan 1981 finnes i litteraturlisten til Mjøsets artikkel.) Rokkans engelskspråklige notasjon er beholdt i figurene (økonomi som E, kultur som C, osv.) og der teksten viser til figurene. Ved oversettelsen av figur 2 og 3 er tidligere norske oversettelser konsultert (i *Stat, nasjon, klasse*, 1987, og i Flora 1992, se referanse i litteraturlisten til Mjøsets artikkel), men ikke nødvendigvis overtatt.

skal jeg forsøke å gi dere et inntrykk av den intellektuelle bakgrunnen for en serie modeller jeg har utviklet som del av min sammenliknende forskning om Vest-Europa. Dere vil raskt forstå at disse er skisser, forsøk, utkast. Jeg har publisert stadig nye versjoner av disse modellene, men hver gang har jeg snart blitt utilfreds med resultatet. Jeg hadde ikke før publisert en versjon, så ble jeg oppmerksom på nye logiske og empiriske vanskeligheter. Jeg ble nødt til å arbeide videre med nye overveielser omkring strukturen i mine begreper og variable. Resultatet har slett ikke blitt noen ferdig teoretisk konstruksjon. Tvert om, jeg er mer og mer overbevist om at jeg har startet et langsiktig arbeid som tar form av en uavbrutt dialektisk konfrontasjon mellom generative forklaringsforsøk og harde, nådeløse historiske og sosiologiske data.

Så langt har jeg ikke bidratt mye til denne interaksjonen. Jeg har utviklet noen skjema, men jeg har ikke hatt verken tid eller krefter til å drive analysen fram mot fullstendig [238] systematisering av de mange mulige kombinasjonene som ligger implisitt i disse skjemaene. Jeg må innrømme at jeg aldri kunne, og aldri ville vie all min tid til å konfrontere disse teoretiske vanskelighetene. Jeg har funnet en mer umiddelbart glede i konkret og lokal forskning, med organisering og analyse av empiriske data fra mitt eget land, Norge, eller fra andre systemer, som jeg har analysert i isolasjon. I ettermiddag skal jeg forelese om mitt arbeid med forskningens rådata. Jeg leder et norsk prosjekt som er i ferd med å digitalisere en stor mengde historisk statistikk, sogn for sogn, og siden 1971 har jeg vært redaktør for ECPRs (*European Consortium for Political Research*) nyhetsbrev om innsamling og organisering av grunnleggende data for politisk forskning i de forskjellige vesteuropeiske landene. For meg er kjernen i politisk forskning en dialektisk bevegelse fram og tilbake mellom konstruksjon av modeller og organisering av data, mellom intellektuell sannhetssøken og empiriske korreksjoner.

Hvordan hadde det seg at jeg ble opptatt av disse problemene omkring sammenlikning i forskning om politikk? Jeg skal gi noen detaljer fra min intellektuelle biografi. Dere vil forstå strukturen i mine skjemaer bedre når jeg forklarer hvordan jeg fattet interesse for problemene omkring systematisk sammenlikning.

Jeg studerte først politisk filosofi. I 1948-9 arbeidet jeg på et UNESCO-prosjekt med min lærer, den norske filosofen Arne Næss. Prosjektet dreide seg om å gjennomføre en internasjonal spørreundersøkelse om meningen med ordet ”demokrati” (McKeon/Rokkan 1950). Gjennom denne studien økte min interesse for problemstillinger omkring de store massenes deltakelse i politikken. Hvordan og i hvilken takt skjedde demokratiseringen av de politiske systemene? Hvordan kan man forklare variasjonen og kontrastene mellom disse prosessene? Jeg konsentrerte meg på den tiden om en sammenlikning av historiske prosesser fra de amerikanske og franske revolusjonene og framover, men av en eller annen grunn ble jeg fanget opp av nettverk som utforsket samtiden. Jeg hadde et opphold i USA der jeg lærte meg statistisk analyse og det håndverk som trengs for å organisere spørreundersøkelser. Med et slag var jeg medlem av en forskergruppe som la opp en internasjonal spørreundersøkelse, og jeg ble en av de første som gjennomførte en grundig analyse av sammenliknbare data fra et spørreskjema: data om lærere i sju europeiske land (Rokkan 1955).

I forbindelse med denne analysen fant jeg det helt nødvendig å ta opp teoretiske problemer knyttet til sammenliknende studier. Det var lett å sammenstille – kolonne for kolonne eller tabell for tabell – resultatene fra de forskjellige landene. Men hvordan skulle forskjellene mellom landene forklares? Det tok ikke lang tid å innse at forskjellene ikke kunne forklares av variable på spørreskjemaets nivå, altså av variable på *mikronivå*, data som beskriver individer. Det var nødvendig å bringe inn *makroforhold*, variable som karakteriserte *konteksten* til lærerne i vårt utvalg. Vi trengte variable som kjennetegnet *skolesystemet* der våre lærere var ansatt, det *lokalsamfunn* de bodde i, den *religiøse strukturen*, *partisystemet* og *typen politisk regime* i landet der de [239] bodde. Jeg satte opp et antall typologier over disse *makrokontekstene*, og ble dermed – mer eller mindre – i stand til å gjøre rede for de variasjonene som framgikk av den statistiske analysen. Det var en start, men jeg var ikke fornøyd. Spørreundersøkelsen fikk meg til å stille et antall mye vanskeligere spørsmål: Hvorfor var disse kontekstene så forskjellige? Hvordan hadde de oppstått og hvordan kan man forklare forskjellene ved hjelp av en generell modell?

Slike spørsmål var blitt mer og mer presserende innen den politiske sosiologien gjennom 1950-tallet. Mine venner Marty Lipset og Juan Linz hadde samlet store

datasett i den hensikt å sammenlikne fordelingen av høyre/venstre-stemmer innen forskjellige sosiale lag, og særlig mellom forskjellige typer arbeidere. En upublisert samling av tabeller og analyser er fortsatt igjen etter dette ekstraordinære arbeidet. Under arbeidet med disse analysene støtte forskerne på det samme *mikro/makro-problemet* som jeg selv hadde støtt på under analysen av mine lærerdata. Det er ikke altfor vanskelig å sikre sammenliknbarhet mellom land når man koder profesjon, næringsbransje og økonomisk posisjon. Her har FN og ILOs statistikere og demografer sørget for relativt grundig standardisering. Men hvordan skal man klassifisere partier, fagforeninger, språkgrupper, religiøse grupper – den politiske atferdens institusjonelle kontekst? Lipset og Linz fant snart ut at det ikke var mulig å forklare forskjeller i arbeidernes politiske adferd uten å analysere hvilke alternativer det rådende partisystemet ga arbeiderklassevelgerne i forskjellige land. Deres konklusjon var den samme som min: det var nødvendig å skifte fra mikroskopisk analyse på individnivå til makroskopisk analyse på system- og strukturnivå.

Denne overbevisningen ble styrket av min erfaring med sammenliknende analyse av hele velgerkorps på nasjonalt nivå. I 1956 startet jeg et stort valgforskningsprosjekt i Norge. Vi klarte å overtale Angus Campbell, USAs ledende forsker på området, til å delta i dette prosjektet. Sammen med Henry Valen organiserte vi den første systematiske spørreundersøkelsen av nordmenns politiske adferd. Campbell insisterte på at vi skulle sammenlikne våre resultater med resultater fra USA. Vår første artikkel om dette analyserte forskjeller i relativ politisk deltakelse. Campbell var overbevist om at vi ville finne samme forskjeller på yrkes- og utdanningsnivå i begge land. Arbeidere og folk med lavt utdanningsnivå ville ha lavere politisk deltakelse enn middelklassen og folk med videregående eller høyere utdanning. Men data fra Norge bekreftet ikke denne hypotesen. Vår indeks for politisk deltakelse viste ingen signifikant forskjell mellom arbeiderklasse og middelklasse, og heller ikke mellom folk med forskjellig utdanningsnivå. Vi verifiserte dette resultatet gjennom et antall multivariate analyser. Den enkle og overbevisende konklusjonen var at forskjeller mellom de to landene på individuelt nivå var et direkte resultat av forskjellene på strukturnivå, nærmere bestemt forskjeller i de organisatoriske alternativene som velgerne sto overfor i hvert av de to systemene (Campbell/Rokkan 1960). I USA var det bare en svært indirekte korrespondanse mellom topartisystemet og struktureringen av de sosio-kulturelle konfliktlinjene. Hvert parti hadde således et meget heterogent

velgerkorps, samtidig som utdanningsnivået spilte en stor rolle for rekruttering av aktivister til [240] begge partier. Norges fempartisystem korresponderte derimot mye mer direkte til strukturen i konfliktlinjene. Partienes velgerkorps var adskillig mer homogene, og selv velgere uten videregående eller høyere utdanning deltok og oppnådde å stige i gradene innenfor sine partier.

Etter videre refleksjon om mulighetene for å generalisere denne makro-mikro-analysen bestemte jeg meg for å utvikle en modell som skilte mellom forskjellige former for overgang fra konfliktlinjestrukturen gjennom partisystemet og videre til typer av velgeratferd på individuelt nivå.

De spørsmålene jeg reiste kan formuleres som følger: For det første, hvilke konfliktlinjer var viktigst om vi følger demokratiseringens historie i retning av allmenn stemmerett i de forskjellige vesteuropeiske landene? For det andre, hvordan og i hvilken rekkefølge ble disse konfliktlinjene politisert, og på hvilken måte og i hvilken kombinasjon dannet de grunnlaget for dannelsen av et nasjonalt, territorielt system av partier som sto mot hverandre? For det tredje, hva var de mest direkte konsekvensene av denne struktureringen for det spektrum av politiske alternativer som velgermassene sto overfor?

Jeg stilte disse tre spørsmålene for hvert enkelt vesteuropeisk land med full konkurranse mellom partiene i valg. Men jeg nøyde meg ikke med en ren katalogisering av resultatene for de enkelte land. Jeg ønsket å skape mer orden i dette mangfoldet av informasjon ved å utvikle en generativ modell som på mest tankeøkonomiske vis kunne forklare de observerte variasjonene. De første utkastene til denne modellen går tilbake til 1960 (Rokkan 1962). Den første mer utdypede versjonen ble publisert i innledingen til den antologien jeg redigerte med Marty Lipset for akkurat ti år siden: *Party Systems and Voter Alignments* (Lipset/Rokkan 1967, Rokkan 1987: Kap 10).

Under videreutviklingen av denne modellen startet jeg med begrepet om *skjebnefellesskap* (*Schicksalsgemeinschaft*), et begrep Max Weber tilla stor betydning. Jeg satte opp en liste over kilder til sosial, kulturell eller økonomisk identitet og etablerte en typologi over kontraster og konflikter mellom identitetshierarkier. På

basis av denne analysen utviklet jeg en modell med fire grunnleggende konfliktlinjer: to av disse var hovedsakelig kulturelle, mens de to andre var hovedsakelig økonomiske. På høyre og venstre side av dette grunnleggende diagrammet (Figur 1) er en konfliktlinje orientert mot sentrum av det territoriale systemet, mens den andre er orientert mot periferien.

Den sentrumsbaserte konfliktlinjen på *kultursiden* består i motsetningen mellom den sekulariserende staten og den etablerte kirken eller populære religiøse sekter, mens den periferibaserte konfliktlinjen setter nasjon opp mot etnisk gruppe, og standardspråk opp mot minoritetsspråk.

Den periferibaserte konfliktlinjen på *økonomisiden* består i motsetningen mellom by- og jordbruksinteresser, mens den sentrumsbaserte konfliktlinjen går mellom arbeiderklassen og det eiendomsbesittende borgerskapet.

Figur 1 omtrent her

Men disse fire konfliktlinjene ble ikke politisert i samme grad i alle landene. Det var ikke alltid slik at alle fire ble omformet til motsetninger mellom partier. Hvordan kunne det ha seg at en konfliktlinje førte til polarisering mellom veletablerte partier i en gruppe land, men ikke i en annen gruppe? Hvorfor gjorde en skillelinje seg gjeldende *innenfor* partier i noen land, men *mellom* partier i andre land? Slik formulerte jeg min avhengige variabel, modellens *explicandum*. Jeg søkte etter en regel, etter en forklarende algoritme som kunne bidra til forståelse av variasjonen i konfliktstrukturers omforming til partisystemer.

Svaret fant jeg i historien om hvordan allianser og motsetninger ble formet innen hver enkelt territorial elite, den eliten jeg kaller nasjonalstatsbyggerne. Jeg satte opp en typologi over disse allianse- og opposisjonsstrukturene basert på en enkel kombinasjon av tre variable: for det første, utfallet av *reformasjonstidens* religiøse konflikter; for det andre, graden av polarisering mellom stat og kirke etter den *franske revolusjon*; for det tredje, økonomiske allianser mellom statsbyråkratiet og de som kontrollerte agrare og urbane ressurser under den *industrielle revolusjonens* gjennombrudd. Jeg reduserte variasjonsområdet til åtte typer, og for hver type

indikerte jeg de dominerende konfliktlinjene og strukturen partisystemet som disse konfliktlinjene ga opphav til (Rokkan 1987: 313 og 331).

Det er ikke tid til å forklare bruken av denne typologien i detalj. Jeg skal bare nevne to eksempler.

Hvorfor ble konflikten mellom jordbruks- og byinteresser politisert i de nordiske landene, men ikke i England? I begge tilfelle førte reformasjonen til at kirken ble integrert i den statlige elitestrukturen. I tilfellet England var imidlertid denne eliten basert på en markert fusjon mellom jordbruks- og byinteresser. I Skandinavia, og ganske særlig i Danmark og Sverige, baserte statseliten seg på en allianse med byborgerskapet. Resultatet var en klar forskjell mellom den liberale mobiliseringen i England [242] og den tilsvarende mobiliseringen i de nordiske landene. I Storbritannia var det liberale partiet uttrykk for en allianse mellom den keltiske periferien og framvoksende industrielle og urbane lag. I Skandinavia representerte derimot de liberale partiene for det meste bondeallianser som mobiliserte mot statlige eliter.

Et annet eksempel: Hvorfor er det en så åpenbar forskjell mellom den politiserte sentrum/periferi-skillelinjen i Spania og mangelen på et parti til forsvar for periferien i Italia? Her kan forklaringen finnes i analysen av forskjeller mellom territorial struktur og bynettverk: Spania har to viktige og økonomisk sterke periferier, Baskerland og Katalonia, mens Italia preges av identitet mellom det statsbyggende sentrum og økonomiens sentrum.

Jeg ble fort misfornøyd med den åtteleddede typologien. Allerede i versjonen fra 1967 pekte jeg ut en rekke vanskelige punkter, og et år etter publiserte jeg en adskillig mer detaljert differensiering (Rokkan 1968).

Men jeg hadde i hvert fall etablert hovedlinjen i mitt forsøk på systematisk sammenlikning. Jeg kunne vende meg til historiens fakta. For å forstå de observerte variasjonene over et antall strukturer i samtiden, bestemte jeg meg for å analysere de store vendepunktene i den utviklingen av allianser og avtaler som førte fram til de politiske systemene. Ved studiet av valgenes historie i forskjellige europeiske land ble

det langsiktige perspektivet stadig viktigere for meg. De forskjellige beslutningene som ble tatt og de alliansene som ble etablert over et territoriums historie hadde langsiktige ringvirkninger. Ved studiet av partienes historie overrasket det meg at partisystemene i de fleste landene fikk en svært stabil form i etterkant av den siste store stemmerettsutvidelsen, i de fleste tilfelle i løpet av 1920-tallet, like etter første verdenskrig. Da jeg tok for meg slektskapsforholdet mellom partiene i dette stabile systemet, var det slående mange regelmessigheter i betingelsene for vellykkede mobiliseringsforsøk. De første vellykkede massemobiliseringene bygget på territorielle eller kulturelle konfliktlinjer. Først senere var det mulig for partier å mobilisere ene og alene med referanse til økonomiske skillelinjer. Jeg innså at de første mobiliseringsbølgene fikk forskjellige uttrykk i de forskjellige nasjonalstatene: mobilisering nedenfra gjennom folkebevegelser i de protestantiske landene, mobilisering ovenfra gjennom det kirkelige hierarkiet i flertallet av de katolske landene. Dette fikk meg i gang med å studere variasjoner i mobiliseringsstil som en funksjon av særtrekk og stadier i den nasjonale utviklingen.

Jeg kom videre med dette ved å analysere variasjonen i forutsetninger for mobilisering av partier: *stemmerettsutvidelse*. Jeg reiste spørsmålet om hvorfor stemmeretten i noen land ble utvidet med et slag, uten noen overgangsperiode, mens andre land bare langsomt beveget seg fra trinn til trinn på sin vei mot full demokratisering. Denne forskjellen kan observeres mellom Frankrike og England, mellom Preussen og Østerrike, mellom Danmark og Sverige. Jeg forsøkte å oppdage en forklarende logikk bak disse variasjonene, og jeg tror jeg fant den i en typologi over nasjonsbyggingens utviklingsbaner. Den bygget på en kombinasjon av en serie historiske variable, som startet med reformasjonen og ledet helt fram til de siste reformene som ga [243] stemmerett til etniske grupper i periferien. Jeg la fram den første skissen til en slik typologi i 1968, og gjorde et forsøk, uten å lykkes særlig godt, på å inkorporere den i modellen for overgang fra konfliktlinjer til partier i min bok fra 1970, *Citizens, Elections, Parties* (Rokkan 1968, Rokkan 1970, Rokkan 1987: Kap. 10).

Modellen hadde to trinn og var mindre elegant enn den første, men åpenbart mer realistisk. Det viste seg faktisk at mange av de variablene jeg hadde trukket fram i forsøket på å forklare demokratiseringsprosessen, også burde innarbeides i modellen

for overgang fra strukturerte konfliktlinjer til partisystem. Jeg innså at den første modellen var for atomiserende, den behandlet hvert enkelt kasus i isolasjon og ignorerte både lokal kontekst (naboland) og geopolitisk posisjon. For å bøte på dette begynte jeg å studere de romlige koblingene mellom forskjellige kasus. Jeg er overbevist om at slike relasjoner mellom territorier er av sentral betydning, både for nasjonsbyggingsprosessen og for den senere struktureringen av det politiske systemet under massemobilisering.

Figur 2 omtrent her

[244] Etter å ha tenkt igjennom disse problemene om romlige forhold, utviklet jeg det jeg kaller et *begrepskart over Europa*, en topologisk representasjon som kombinerer noen av modellens grunnleggende variable. Kartet er publisert i flere versjoner, den ene mer kompleks enn den andre. En første versjon var med i en antologi jeg i 1973 redigerte med Shmuel Eisenstadt, *Building States and Nations* (Eisenstadt/Rokkan 1973). En annen og i visse henseende mer utdypet versjon, ble utgitt i det siste bindet av en bokserie utgitt av den berømte Komiteen for komparativ politikk, ledet gjennom mer enn ti år av Gabriel Almond og Lucien Pye. Tittelen var *The Formation of National States in Western Europe* (Rokkan 1975; Rokkan 1987, kap. 11). En tredje versjon la jeg fram i et kollokvium om Europas historiske makrososiologi som nettopp er avholdt (Rokkan 1976, samme som Rokkan/Hagtvet 1980, Rokkan 1981). Jeg har sirkulert til dere en fransk oversettelse av denne teksten, men den trenger åpenbart å utvikles videre.

Dette begrepskartet over Europa (Figur 2) er en topologisk representasjon av to typologier. Jeg skiller ut to abstrakte dimensjoner som korresponderer mer eller mindre direkte til geografiske koordinater. Vest-øst-dimensjonen består av fem typer kombinasjoner mellom geopolitiske variable og en indikator på innflytelsen fra nettverk mellom byer i hvert territorium. Nord-sør-dimensjonen representerer fire typer relasjoner mellom stat og kultur i etterkant av reformasjonens omveltninger. Kartets viktigste element er ryggraden (bybeltet) som løper fra nord til sør midt i Europa. Sonen rundt denne aksene var preget av så sterk urbanisering at utviklingen av et dominerende territorialt sentrum var blokkert helt fram til den franske revolusjonen, da Napoleon satte sitt eksempel.

Begrepskartet representerer bare en av mange mulige kombinasjoner av de grunnleggende variablene. Et blikk på Figur 3 vil lette forståelsen av hvordan jeg bruker denne modellen. Den er et forsøk på å systematisere de mest prinsipielle elementene i min modell. Studerer man dette skjemaet forstår man hvordan jeg kom fra en modell begrenset til konfliktlinjer/partier til en familie av modeller som angår det fulle spektrum av variable som kreves for å analysere massepolitikken, altså den mobiliseringens politikk som har fått sin struktur med stemmerettens allmenngjøring. Dere ser at jeg skiller mellom minst seks variasjoner som skal forklares, seks *explicanda*: tre av dem karakteriserer den *makroskopiske* konteksten for massepolitikken, tre karakteriserer tilpasninger av *mikroskopisk* atferd på det nivå der enkeltindivider står overfor disse kontekstene. Merk videre at jeg på begge disse nivåene, VI og VII, skiller mellom tre typer prosesser som skal undersøkes. Først kommer utvidelse av politiske rettigheter, retten til deltakelse og representasjon, og hvordan de forskjellige massemobiliserende gruppene gjør bruk av disse rettighetene. Dernest kommer dannelsen av partifronter som en konsekvens av massenes mobilisering så vel som av hvilke framskritt og tilbakeslag de forskjellige massemobiliserende gruppene opplever på hver front. Avslutningsvis kommer en variabel som jeg først nylig har begynt å analysere, nemlig det som skjer med det globale politiske systemet gitt demokratisering og mobiliseringsbestrebelse, stabilisering eller brudd på institusjonelt nivå, moderasjon eller ekstremisme på den individuelle tilpasningens nivå. [245]

Figur 3 omtrent her

[246] Det skulle være åpenbart at denne generaliseringen av den opprinnelige modellen, utvidelsen av feltet for hva som skal forklares (*explicanda*), har fått meg til å tenke igjennom strukturen i hele denne operasjonen. Det skjemaet dere finner i teksten (Figur 3) er ikke en modell i streng forstand, den utgjør en systematisert liste over elementer som framstår som en serie, en *familie* av modeller. Noen av disse elementene er nyttige i forklaringen av stemmerettsutvidelsens rytmer, andre bidrar til forklaring av hvilke partityper som finnes eller er fraværende i et land. Andre variabelkombinasjoner ser ut til å egne seg best til å etablere modeller over prosesser som forklarer institusjonell kontinuitet eller brudd gjennom 1920- eller 1930-tallet:

hvorvidt demokratiske institusjoner overlevde eller måtte gi tapt for fascistisk eller nasjonalistisk mobilisering. Kjernen i dette forsøket på systematisering kan oppsummeres med henvisning til prinsippet som kalles Occams kniv: prinsippet om tankeøkonomi ved sammenlikning av forklaringer. Jeg beholder bare variable som bidrar til forklaringen av minst en forskjell mellom to land, jeg forkaster alle variable som bare er av interesse for analyse av interne forskjeller i et land, eller bare for en enkelt historisk utviklingsbane. Dette kriteriet gir åpenbart bare mening i den grad det er enighet om hva som skal forklares (*explicanda*) – alt avhenger av dette valget. Som jeg allerede har påpekt, startet min egen forskning med fokus på variable som kan knyttes til partisystemet (VI-P). Deretter tok jeg opp studiet av variable for utvidelsen av rettigheter (VI-R), og nylig har jeg noen tid arbeidet med tredje gruppe av variable på nivå VI: indikatorer på graden av institusjonell stabilitet eller brudd på 1920- og 1930-tallet (VI-S).

Men andre forskere kan selvfølgelig utvide området for variasjoner man ønsker å studere. Den tyske sosiologen Peter Flora har begynt å bruke elementer fra modellen i et stort prosjekt om utviklingen av den europeiske velferdsstaten: utvidelsen av sosiale rettigheter, budsjettering til forskjellige typer tjenester, og endringer i skattegrunnlaget for disse tjenestene. De første rapportene fra dette prosjektet viser at de forklaringsmodellene han er i ferd med å utvikle konvergerer med mine på visse punkter, men det er også forskjeller (Flora, et. al. 1977). Det vil åpenbart bli nødvendig å legge til ytterligere indikatorer på sosiale, økonomiske og regionale ulikheter som ikke kan utledes direkte fra de variable som allerede er lagt inn i grunnkjemaet. Det samme gjelder et annet prosjekt som også er lansert innenfor sammenliknende politikk: Philippe Schmitter studerer variasjonen i utviklingen av europeiske institusjoner for korporatistisk samordning mellom offentlige organer og aktører i økonomien – interesseorganisasjoner, fagforeninger og andre grupperinger (Schmitter 1974). I dette studiet er antakelig den største utfordringen å etablere typologier for de avhengige variablene, men har vi først klart å etablere en basis for sammenlikning skulle det være mulig å bruke visse elementer fra min familie av modeller.

På lang sikt er ikke valget av avhengige variable som skal forklares det viktigste for mitt prosjekt, men å utdype en typologi over historiske utviklingsbaner for hvert

territorium, for hvert system av statlige institusjoner. Jeg er overbevist om at samme sett [247] av typologier kan anvendes i en lange serie av forklaringskjema relatert til forskjellige synspunkter. Jeg er slått av at isomorfiene mellom visse deler av mitt grunnleggende skjema og konseptualiseringer som er foreslått i en del arbeider innenfor historisk makrososiologi. Jeg tenker særlig på bidragene fra Barrington Moore, Immanuel Wallerstein og Perry Anderson. Disse arbeidene utforsker et antall forskjeller mellom territorielle utviklingsbaner i århundrene før den franske revolusjon, og disse distinksjonene utdypes i et forsøk på å forklare tilstanden i hver enhet i det 20. århundre i tiårene etter første verdenskrig. I Barrington Moores bidrag er forklaringskjemaet helt eksplisitt. Han søker kildene til de liberal-demokratiske institusjonenes overlevelse eller sammenbrudd i det 20. århundre ved å gripe tilbake til de økonomiske alliansene som ble inngått da de enkelte statsstrukturene dannet seg, altså på 1500- og 1600-tallet. I Wallersteins tilfelle er målet framfor alt å forklare dagens struktur preget av global gjensidig avhengighet og asymmetri med henvisning til de prosessene som i løpet av 1500-tallet ga opphav til en økonomisk dominerende kjerne av land som på forskjellig vis utbyttet periferien. Når det gjelder Anderson, så analyserer han hver territorialstats historiske utviklingsbane for å forklare hvordan det kunne ha seg at en arbeiderklasserevolusjon etter første verdenskrig bare lyktes i et eneste europeisk land, altså i Russland. Og angående min egen familie av forklaringsmodeller, så bruker jeg en typologi over statsdannelser som starter på 1200-tallet til å undersøke kildene til en serie forskjeller som observeres på 1800- og 1900-tallet. Jeg er ikke den eneste som utforsker disse langsiktige sekvensene. Jeg ser konvergerende elementer i forskjellige forsøk på historisk modellering. Det blir stadig viktigere å klargjøre hva som er felles og stabilt, og å bestemme hvilke elementer i de forskjellige systemiseringsforsøkene som forsvarer sin plass i lys av tilgjengelige data.

Tiden tillater meg ikke å gå i detalj om disse historiske typologiene. Jeg begrenser meg til å nevne de grunnleggende elementene og gir bare et enkelt eksempel på bruk av en historisk typologi i en sterkt konsentrert sammenliknende analyse.

Merk at jeg i grunnskjemaet (figur 3) skiller mellom fem nivåer for bestemmelse av historiske føringer: For det første struktureringen av hvert territorium i middelalderen fram til de religiøse krigene på 1500-tallet. For det andre restruktureringen av disse

territoriene under dobbel påvirkning av handelskapitalismen og reformasjonen. For det tredje, differensieringen av hver enkelt stats interne strukturer under det gamle regimet (*l'Ancien Regime*) mellom 1648 og 1789. For det fjerde, restruktureringer drevet fram under den intensive nasjonsbyggingen etter den franske revolusjon. For det femte, interne strukturelle endringer skapt av den *industrielle revolusjonen*, urbanisering og sekularisering.

De første av disse tre faktorgruppene anser jeg som *forutsetninger*. De to neste faktorgruppene kaller jeg *prosessvariable*, de er *intervenerende* variable mellom de nedarvede betingelsene og den politiske responsen på de to store revolusjonene på 1800-tallet: den nasjonale og den industrielle revolusjonen. [248]

På hvert nivå for historisk modellering skiller jeg mellom tre typer variable: økonomiske, territorielle (eller politiske i snevrere forstand) og kulturelle. I noen tilfelle faller variablene sammen med rangeringen av empiriske enheter, i andre tilfelle er det viktig å kombinere dem, og derved utvikle en noe mer kompleks typologi.

La oss se på skjemaet for analyse av fascistiske gjennomslag på 1920- og 1930-tallet. Jeg viser til tabellen i den franske teksten som jeg har delt ut (Figur 4).

Figur 4 omtrent her

Analysens mål skulle være klart: å isolere de avgjørende makrokarakteristika ved de fem tilfellene av fascistisk seier, å identifisere kombinasjonen av variable som gjorde fascistisk seier sannsynlig i de fem tilfellene, og mindre sannsynlig i de øvrige tolv eller tretten vesteuropeiske statene.

Dere ser hvordan jeg går fram. Først konsulterer jeg begrepskartet over Europa. I det jeg kaller Europas ryggrad eller bybelte skiller jeg ut to tilfelle av imperier under oppløsning, og tre tilfelle av frustrert imperialisme i de sørvestlige og sørøstlige [249] hjørnene av kartet. I de to første tilfellene er territoriet lingvistisk homogent, men de forble politisk fragmentert fram til siste halvdel av 1800-tallet. De tre siste tilfellene er stagnerende imperier, imperier som hadde ekspandert med stor suksess utenfor

Europa og i østlige områder av Europa, men som nå var blitt politisk marginalisert, i alle fall siden 1815. Økonomisk sett ble alle fem enheter periferiterritorier grunnet konsentrasjonen av verdensøkonomiens ressurser i det kapitalistiske kjerneområdet, først i Nederland, deretter i England. Kombinasjonen av disse tre faktorene – geopolitisk posisjon, imperiearv og økonomisk periferisering – ser uut til å gi grunnlag for forklaring av de fascistiske gjennombruddene. Dette er åpenbart bare starten på en analyse. Vi har identifisert avgjørende elementer i konteksten, de historiske rammene. Analyse av de interne prosessene som ledet fram til gjennombruddene krever åpenbart flere andre variable. Grunnmodellen kan imidlertid bidra til å etablere arbeidshypoteser for sammenliknende analyse av disse prosessene: hypoteser om kildene til oppslutning om fascistiske eller nasjonalistiske bevegelser, hypoteser om typer allianser på elitenivå, og hypoteser om hvilke roller de forskjellige etablerte organene så som kirke, militærvesen og finansnettverk har spilt.

Jeg har kommet til slutten. Jeg har forsøkt å vise hvordan jeg kom på å stille en rekke spørsmål om kildene til variasjon i Europa og hvordan jeg dermed begynte å utvikle et antall modeller for å forklare disse variasjonene. Jeg startet med meget enkle modeller, åpenbart for enkle, og fortsatte med å konstruere mer komplekse skjema som kunne generere et større mangfold av modeller og hypoteser. Jeg vet ikke en gang om denne diversifiseringen av grunnmodellen har gitt meg noen gevinst i form av klarere forståelse av europeiske realiteter. Jeg er overbevist om at geoøkonomiske og geopolitiske forhold er viktige i alle modelleringsbestrebelsene, men jeg frykter at mitt foreslåtte begrepskart fortsatt er for flatt, at altså flere dimensjoner må inkluderes. Framfor alt ser jeg kartet mitt som en maskin som kan produsere hypoteser. Jeg kommer aldri selv til å ha tid eller energi nok til å formulere alle disse hypotesene selv. Hvis denne maskinen, denne begrepsmessige konstruksjonen, er av noen verdi, så vil det først av alt vise seg i arbeidene til andre forskere, i andre forsøk på sammenliknende analyse av europeiske land (Badie 1978, Seiler 1978). Av denne grunn takker jeg Den franske statsviterforeningen initiativet til organisering av denne dagen. Jeg håper at mange unge franske forskere vil fatte interesse for sammenliknende studier, at de vil kritisere de modellene vi har utviklet, at de vil hjelpe oss med å utvikle et ennå mer solid grunnlag for våre typologier, for vår analyse, for våre bestrebelsene på å forstå opprinnelsen til og på å forberede framtiden for det territoriale mangfoldet som kalles Europa. [250]

Referanser

- Badie, B. (1978). *Le developpement politique*. Paris: Ed. Economica.
- Campbell, A./Rokkan, S. (1960). "Citizen Participation in Political Life: Norway vs. the U.S.", *International Social Science Journal* 12, 1: 69-99. (Kap 12 i Rokkan 1970.)
- Eisenstadt, S.N./Rokkan, S. (red) (1973-74). *Building States and Nations*, 2 bd. Beverly Hills: Sage (Rokkans bidrag, bd. 1, kap. 2).
- Flora, P./Alber, J/Kohl, J (1977). "Zur Entwicklung der westeuropäischen Wohlfahrtsstaaten". *Politische Vierteljahresschrift* 18, 4: 707-772.
- Lipset, S.M./Rokkan, S., 1967. "Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: an Introduction". 1 - 64 i S. M. Lipset & S. Rokkan (Eds), *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press.
- McKeon, Richard/Rokkan, S. (red) (1950). *Democracy in a World of Tensions*. Paris: UNESCO.
- Rokkan, S. (1955), "Party Preferences and Opinion Patterns in Western Europe". *International Social Science Bulletin* 7, 4: 515-596. (Kap. 9 i Rokkan 1970.)
- Rokkan, S. (1962). "The Comparative Study of Political Participation". 47-90 i A. Ranney (red), *The Behavioral Study of Politics*. Urbana: University of Illinois Press. (Kap. 1 i Rokkan 1970).
- Rokkan, S. (1968). "The Structuring of Mass Politics in the Smaller European Democracies". *Comparative Studies in Society and History* 10:2; 173-210 (del av kap. 3 i Rokkan 1987).
- Rokkan, S. (1970). *Citizens, Elections, Parties*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, S. (1975). "Dimensions of State Formation and Nation-Building. 562-600 i C. Tilly (Ed.), *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press. [250]
- Rokkan, S. (1976). "A geoeconomic-geopolitical model of sources of variations across the territories of Western Europe (Note for ISSC-MSH Symposium on Wallerstein and Anderson)." (Stein Rokkan arkivet, Riksarkivet, Bergen).
- Rokkan, S. og B. Hagtvet (1980). "The conditions of fascist victory", in S. Ugelvik Larsen et al (red), *Who were the Fascists?*, Oslo: Universitetsforlaget.

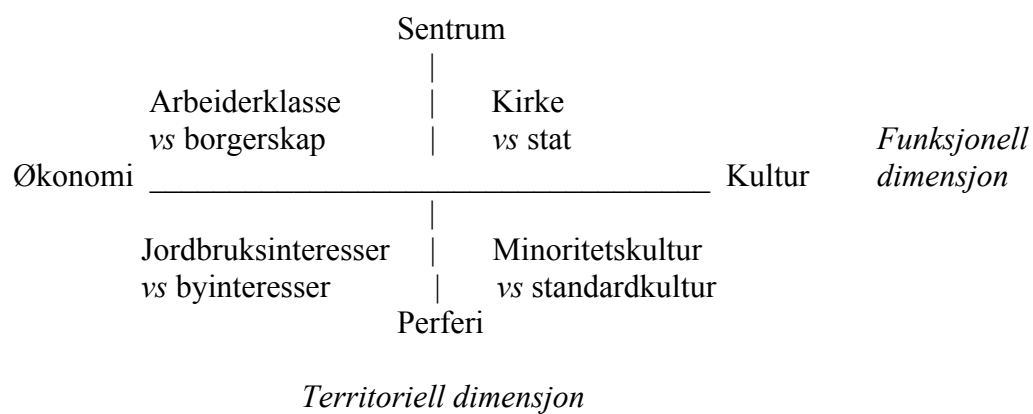
Rokkan, S. (1981). "Territories, nations, parties", in Merritt & Russett, *From national development to global community. Essays in honor of Karl W. Deutsch*, London 1981).

Rokkan, S. (1987). *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Schmitter, P. (1974). Still the Century of Corporatism? 85-131 in: F. B. Pike/T. Stritch (red), *The New Corporatism*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Seiler, Daniel, 1978. *Les partis politiques en Europe*. Paris: PUF "Que Sais-Je?"

Figur 1. Skjema over grunnleggende konfliktlinjer

Figur 2. Begrepskart over Vest-Europa 1500- til 1700-tallet

Territoriale sentra	Svake	Sterke		Svake			Sterke		Sterke
I-E Bynettverk	Svakt	Sterkt		Sterkt			Svakt		Svakt
	<i>Sjøvendte periferier</i>	<i>Sjøvendte imperie-nasjoner</i>		<i>Bystatenes Europa</i>			<i>Landvendte imperie-nasjoner</i>		<i>Landvendte rand-områder</i>
I-T Betingelser for konsolidering I:T		Fjernt fra bybeltet	Nær bybeltet	Integrert i større system	Konso- sierte stater	Frag- mentert til 1800- tallet	Nær bybeltet	Fjernt fra bybeltet	
II-C Protestan- tisk statskirke	Island Skot- land Wales	←Norge <i>England</i>	<i>Dan- mark</i>			Hansa Tysk- land	<i>Sverige Preus- sen</i>	Finland	
II-C Blandede områder					<i>Neder- land, Sveits</i>	Rhin- land	Bøhmen		Bal- tiske terri- torier
II-C Nasjonal- katolske områder	Irland Bre- tagne		<i>Frank- rike</i>	Lothe- ringen Burgund Arelat			<i>Bayern</i>	<i>Polen</i> →	
II-C Motrefor- matoriske områder			<i>Spania Portu- gal</i>	Belgia Kata- → Lonia		Italia	<i>Øster- rike</i>	Ungarn →	

Horisontal akse: "Stat-økonomi" dimensjonen (I-E, I-T): vest-øst aksene. *Vertikal akse:* "Stat-kultur" dimensjonen (II-C): sør-nord aksene. – Piler indikerer endring i geopolitisk posisjon. Territorier i kursiv var selvstendige stater 1648-1789. I-E, I-T og II-C henviser til Figur 3 nedenfor

Figur 3. Modellens primære elementer

Forutsetningsvariable

		Økonomi (E)	Territorium (T)	Kultur (C)
0	Tidlig middelalder	0-E: Dominerende agrarstruktur: – <i>Atlantisk/keltisk skogs-/beiteland</i> – <i>Jordfellesskap</i> – <i>odelssystem</i> – <i>herregårdssystem</i> – <i>Middelhavsområdets former for jordbesittelse</i>	0-T: Grad av inkorporering i Det tysk-romerske imperiet – <i>del av kjerneområdet</i> – <i>våtlandsområder</i> – <i>temporært innenfor imperiet, senere under kontroll utenfra</i> – <i>nyere del av imperiet</i>	0-C: Det etniske opphavet til suksessive befolkningsgrupper i området: – <i>Keltisk</i> – <i>Romansk</i> – <i>Germansk</i> – <i>Slavisk</i> – <i>Finsk-ugrisk</i> – <i>Arabisk/muslimsk</i>
I	Høy middelalder	I-E: <i>Bynettverkens styrke og struktur</i>	I-T: Geopolitisk posisjon: – <i>Innenfor det sentrale bybeltet</i> – <i>Nær bybeltet</i> – <i>Fjernere fra bybeltet</i>	I-C: Grad av litterær/hverdags-språklig standardisering
II	1500-1700	II-E: Endring i geoøkonomisk posisjon: – <i>Den 'Atlantiske kapitalismens' gjennombrudd</i>	II-T: Grad av kontroll over periferiområdene: – <i>Grad av samling/sentralisering</i>	II-C: Territoriell kultur: grad av 'nasjonalisering'. – <i>Grad av gjennomslag for reformasjonen</i>
III	1648-1789		III-T: Hvorvidt representative institusjoner overlevde eller ble tilsidesatt av absolutistisk styre	

Intervenerende prosessvariable. Samspillet mellom den nasjonale og den industrielle revolusjonen 1789 til 1920-tallet

	Økonomi (E)	Territorium (T)	Kultur (C)
IV Intensifisert nasjonsbygging	IV-E: Type kombinasjoner av rurale og urbane ressurser: <i>kommersielle/militær avhengighet av rurale ressurser versus rural-urban konflikt</i>	IV-T: <i>Sentraliseringspress/samling versus frigjøring/løsrivelse</i>	IV-C: Grad av periferi-sentrum spenninger: <i>etnisk-lingvistisk mobilisering</i>
V Urbanisering, industrialisering, sekularisering	V-E: Industriell vekst: Styrke og lokalisering	V-T: Press for ekspansjon av imperium <i>versus</i> bevegelser for avspenning og fred	V-C: Type forhold stat/kirke: <i>spenning, konflikt, allianser</i>

Explicanda: Variasjoner i politiske responsstrukturer 1848 til 1950-tallet

	Rettigheter (R)	Systemalternativer (S)	Partialalternativer (P)
(VI) Strukturering av alternativer	Suksessive skritt i retning av allmenngjøring av politiske rettigheter	Overgangskriser: antall/intensitet, <i>omfang av voldelige hendelser</i>	Suksessive skritt ved dannelsen av et system av alternative partier
(VII) Velgermassens posisjonering, gitt hvordan klasse og kultur legger føringer på	<i>...politisk deltakelse: nivå og typer</i>	<i>...holdninger til systemet: aksept versus avvising</i>	<i>...valg av parti</i>

Figur 4. Geoøkonomi, geopolittikk og territoriell konsolidering: revidert versjon av begrepskartet for Vest-Europa

I-E Geoøkonomisk posisjon	IV-T Tidlig/sen samling/løsrivelse	Sjøvendt	Bybeltet	Landvendt II-E Geoøkonomisk posisjon
Kjerneområde	Tidlig konsolidering			Periferi
		England Nord-Frankrike	Nederland	Protestantisk grenseimperium: Preussen
Kjerneområde	Sen løsrivelse		Belgia	
Semiperiferi	Tidlig konsolidering	Sør-Frankrike	Sveits	Bayern
			Rhinland Tyskland Italia	
		Korsfarende motreformasjons- imperium: Spania Periferibase for oversjøisk imperium: Portugal		Korsfarende motreformasjons-imperium: Østerrike

Skraverte områder angir de fem tilfellene der massepolitikk med konkurransebaserte valg brøt sammen i voldelige omveltninger. Området i fet ramme indikerer kapitalismens kjerneområder siden 1600-tallet og framover.